

Grauwe Klauwieren *Lanius collurio* profiteren van natuurontwikkeling in het Fochteloërveld

Herman Feenstra & Stef Waasdorp

In de afgelopen 35 jaar was de Grauwe Klauwier op het Fochteloërveen en omgeving een onregelmatige broedvogel met meestal geen en hooguit 1-3 paren (van Dijk & van Os 1982, van den Brink et al. 1996, Feenstra 2006). Dat is een radicaal ander verhaal dan de 50 tot 150 paren klauwieren op het Bargerveen, het andere grote hoogveengebied in Drenthe. Maar in 2006-08 lijkt de Grauwe Klauwier ook hier vaste voet onder de grond te krijgen want er zaten 3-4 paren in het Fochteloërveen en in het aanliggende Fochteloërveld. En wat is er dan leuker om dagen te spenderen aan het observeren en volgen van broedende 'schateksters'? In 2007-08 werden 7 nesten met 35 eieren gevonden en vlogen 29 jongen uit.

Gebied en werkwijze

Het Fochteloërveen (1750 ha) is een deels onontgonnen hoogveengebied op de grens van Drenthe en Friesland vijf km ten westen van Assen. Het bestaat grotendeels uit vergraste heide en hoogveen met veel plassen. Na verschillende ingrepen is het gebied na de eeuwwisseling veel natter geworden. De randen van het veengebied verbossen in snel tempo met vooral berk. Ten westen van het veen, in Friesland ligt het Fochteloërveld (c. 600 ha) als een buffer tussen het hoogveengebied en de landbouwgronden van Fochteloo. Dit veld was ruim tien jaar terug nog intensief gebruikt gras- en akkerland en ligt sindsdien braak. Tweederde deel wordt extensief begraaasd door runderen. De laatste jaren verschijnt er steeds meer berken- en wilgenbos en braamstruweel.

Het Fochteloërveen wordt sinds 1992 jaarlijks geïnventariseerd volgens de BMP-methode (van Dijk 2004, Feenstra 2006). In het Fochteloërveld is in mei-juli vooral overdag frequent gericht naar Grauwe Klauwieren gezocht.

Tabel 1. Broedresultaten van de Grauwe Klauwier in 2007-08 in het Fochteloërveen en Fochteloërveld. Het 9-legsel van C in 2008 is buiten deze berekening gehouden.

Breeding results of 7 nest of Red-backed Shrike in 2007-08 in Fochteloërveen.

	paar	aantal eieren	aantal nestjongen	aantal uitgevlogen jongen
	<i>pair</i>	<i>clutch</i>	<i>nestlings size</i>	<i>fledged young</i>
2007	A	5	5	5
	B	6	6	6
	C	5	5	4
	D	4	4	4
2008	A	6	6	6
	B	5	4	4
	C	4	0	0
Totaal	7	35	30	29

Broedseizoen 2007

Na waarnemingen in 2006, toen er twee mannetjes Grauwe Klauwieren op het veen verbleven en één in het Fochteloërveld, werden in 2007 vier nesten gevonden. Gemiddeld werden per paar 5 eieren gelegd en vlogen er 4,75 jongen uit (Tabel 1). Hieronder volgen de wetenswaardigheden per paar.

Paar A Amerikaanse blauwe bes

Bij het Gebed zonder eind aan de oostzijde van het Fochteloërveen voerde een mannetje het vrouwtje op 4 juni. Daarna foerageerde het mannetje op libellen in de lucht. Op 7 juni zat het mannetje in een Amerikaanse blauwe bes en kon op 16 juni tot op 25 m benaderd worden. Het nest met 5 eieren zat in een Amerikaanse blauwe bes op 1 m hoogte. Rond de nestboom stonden enkele solitaire blauwe bessenstuiken. Op korte afstand was een plagstrook met korte vegetatie en open plaatsen. Op 1 juli zaten in het nest 5 jongen van ca. 13 dagen oud.

Paar B Tachtig Bunder 1

Op 28 mei werd een mannetje Grauwe Klauwier in het Fochteloërveld gezien, op 4 juni twee mannetjes en 2 dagen later een mannetje tot op 10-15 m afstand. Man en vrouw waren op 7 juni aan het jagen en vlogen beide in een metershoog braamstruweel, dat in een boomwal op de grens van extensief grasland en een aardappelakker lag. Op 17 juni werd hier op 1,5 m hoogte het nest met 6 enkele dagen oude jongen gevonden. Op 19 juni was het paar druk met insectenjacht vanaf het raster op een strook pas gemaaid gras onder het raster. Door het aanhoudende slechte weer werden veel prooien van de grond gepakt. Op 22 juni greep het mannetje een kleine kikker. Op 26 juni werd het foerageergebied groter en vloog het vrouwtje de Fochteloërveenweg over om in het Compagnonsveld tot 300 m van het nest te foerageren in een boomwal. Op 1 juli waren de jongen niet meer in het nest, maar zaten er wel twee mannen en een vrouw op het raster. De jongen lieten zich niet zien en dat is kenmerkend voor deze fase. Op 9 juli vlogen het mannetje en een jong naar de boomwal en doken in het braamstruweel.

Paar C Kantoor Herman

Op 29 mei zat een paar Grauwe Klauwieren in Herman's kantoortuin in het Fochteloërveld. Wat wil je nog meer! Op deze dag en later ving het mannetje prooien op de grond en voerde meerdere malen een kever aan het vrouwtje. Op 4 juni zat het paar in het braamstruweel en 6 juni vloog daar een klauwier uit. Op 10 juni zat het paar weer in het braamstruweel, waarbij het mannetje agressief was jegens kleine vogels. Het vrouwtje vrat cement, waarschijnlijk om de kalkbehoefte te ledigen zo vlak voor de eileg. Ook sleepte ze met een meikever en hakte deze in hapklare brokken op de picknicktafel. De voormalige boerderij kreeg een schilderbeurt en de klauwieren lieten het braamstruweel na dagen inspecteren links liggen. Ze doken echter naderhand weer op enkele tientallen m het veld in, waar een nest in een wilg werd gebouwd. De nestboom was aan de bovenkant door vretterij van koeien dicht van structuur en stond in een wilgenbosje van 0,5-2 m hoogte. Het nest zat op 85 cm hoogte en op 15 juni lagen er 5 eieren in. Ter plaatse zaten ook 3 territoria van Grasmussen, waar de klauwieren belangstelling voor hadden. Vanuit dekking knalde het mannetje Grauwe Klauwier achter grasmussenouders met voor aan, waarschijnlijk in de hoop de nestjongen te vinden en op te eten, maar dat werd niet vastgesteld. Op 15 juni werd een muis gegrepen die met veel moeite werd versleept. Op 27 juni lagen er 4 eieren en 1 jong in het nest en op de 29e lag er een halve Levendbarende Hagedis onder de picknicktafel. Op 30 juni en ook 3 juli werd het foerageergebied groter en vloog het mannetje een enkele keer de weg over het Fochteloërveen in, tot op 100 m van het nest. Op 1 juli lagen er 5 jongen in het nest waarvan er 1 duidelijk in groei was achtergebleven en een dag later foerageerde het mannetje op regendazen in de eikenwal waar koeien lagen te herkauwen. Vanwege het slechte weer werden veel prooien van de grond gepikt, want er waren nauwelijks vliegende prooien. Op 5 juli zijn 4 jongen geringd. Op 11 juli waren de jongen uitgevlogen. Ze zaten in de buurt van het nest getuige voedselvluchten van de ouders, maar ze lieten zich pas weer op 23 juli zien. Op 30 juli werden de ouders met 3 jongen te zien. De jongen ving nu zelf ook prooien.

Paar D Tachtig Bunder 2

In het territorium van paar B werd enkele keren een tweede mannetje gezien. Bij nadere inspectie vloog op 10 juli een mannetje (met witte pootring LF) met een kever een struik in om het vrouwtje op het nest te voeren. Het nest met 4 eieren zat in een open wilg op 90 cm hoogte. Rond de nestboom stond een tiental solitaire wilgen. Op 23 juli lagen er 2 eieren en 2 jongen in het nest en op 31 juli 4 jongen met het alarmeerde mannetje nabij. De 4 jongen zijn op 1 augustus geringd.

Broedseizoen 2008

Dit seizoen was goed voor 3 nesten en 1 territorium (Tabel 1). In 2008 zat er een paar minder in het Fochteloërveld dan in 2007. Een metershoog braamstruweel net buiten het reservaat, de broedplaats van paar B in 2007, bleek te zijn verwijderd. De 2 paren zorgden wel voor de nodige speculaties, want één paar bestond uit 2 vrouwtjes. Ze hadden een negen-legsel en toen dit mislukte volgde een nieuwe poging, maar nu met een mannetje. Volgens Stef is een paar van twee vrouwtjes niet eerder in ons land vastgesteld.

Paar A Amerikaanse blauwe bes

Op vrijwel dezelfde plek als in 2007 werd een nest gevonden op 2 m hoogte midden in een forse Amerikaanse Blauwe bes in het Fochteloërveen. Op 1 juni alarmeerde de ouders in de nestboom. Op 12 juni lagen er 6 jongen van enkele dagen oud in het nest en 21 juni ging het om 6 grote jongen. Op 6 juli zaten minimaal 2 vliegvlugge jongen met de ouders op nog geen 100 m van het nest..

Paar B Tachtig Bunder 1

Dit Fochteloërvelddpaar had een nest met 4 eieren op 10 juni en 5 eieren op 14 juni. De nestboom (wilg) was op 20 juni helemaal uit elkaar getrokken, waarschijnlijk door runderen. Het nest hing open en bloot. Door wat takjes aan elkaar te vlechten viel het minder op. Deze reddingsoperatie was geslaagd want op 27 juni lagen er 4 kleine jongen in het nest, op 4 juli 4 grote jongen en op 20 juli zat de familie er met 4 uitgevlogen jongen.

Paar C Werkschuur Natuurmonumenten

Een paartje vrouwtjes. Dit paar zat in het Fochteloërveld direct achter de werkschuur. Een vrouwtje had qua tekening kenmerken van zowel een vrouwtje als mannetje, hetgeen past in de variatie van waargenomen verenkleeden (Stef). Dit vrouwtje had een gele ring om de linkerpoot met de letters VP en was in 2005 in de nabijheid als jong geringd. Het was gepaard met een ander vrouwtje. In het territorium dook geregeld een ongepaard mannetje op met een rode kleurrijke TL om de rechterpoot en ook af en toe een tweede ongeringd mannetje.

Op 24 mei was er een conflict tussen 2 Grauwe Klauwieren. Beide vogels stegen tot grote hoogte waarna een van beide aftaalde in de richting van de Tachtig bunder. Op 24-25 mei zaten er twee vrouwtjes, inclusief VP achter de werkschuur die zich als paar gedroegen. Op 26 mei waren ze tussen 12.00 en 14.30 uur bezig met nestbouw in een wilg op c. 1 m hoogte. Er werd pluiz verzameld in een wilg op nog geen meter afstand van het nest en dat werd in de bodem van het nest verwerkt. De wilg was aan de bovenkant vrij dicht door de vraat van runderen. Af en toe kwamen de runderen bij het nest, trokken zelfs aan de verse twijgen maar schade aan het nest was er niet. Dezelfde avond lag er 1 ei in het nest en op 20 m van het nest hing een opgespietste hommelm. In het territorium van het paar vrouwtjes zat geregeld

*Foto 1. Opgespietste hommelm
26 mei 2008, Fochteloërveld
(H. Feenstra).
Spiked bumblebee.*

een ongepaard mannetje. Op 1 juni trok dit mannetje met veel geroep de aandacht van het ongeringde vrouwtje. In het nest lagen op deze dag 9 eieren. Op 4 juni broedde vrouwtje VP en werd in 2,5 uur tijd 10 keer gevoerd door het ongeringde vrouwtje. Het ongepaarde mannetje TL zong geregeld en volgde het ongeringde vrouwtje op de voet. Af en toe kwam het mannetje TL in de buurt van het nest met eieren, maar werd steevast door het broedende vrouwtje VP verjaagd. Constant probeerde mannetje TL het ongeringde vrouwtje te verleiden met vooral grote prooien. Prooien werden vaak overdreven gegrepen om aandacht te trekken. Het mannetje TL liet ook prooien vallen om ze opnieuw te grijpen. Grote prooien werden verslept naar een struik in de buurt, soms werd met de prooi teruggevlogen naar de afrastering, kennelijk allemaal gericht om de aandacht van het vrouwtje te trekken. Als de aandacht getrokken was, werd in de struik gewacht op het vrouwtje. Op 7 juni liet het ongeringde vrouwtje zich voeren door mannetje TL en dit mannetje begon daarna meerdere nesten te bouwen. Op 9 juni werd aan een nestkom gewerkt op enkele tientallen meters van het nest met eieren. Er werden in een cluster met een straal van enkele tientallen meters in elk geval 3 half afgebouwde nesten gevonden. Eén ervan zat op nog geen 5 m van het nest met eieren, maar enkele dagen later bleek de bodem eruit te zijn gesloopt. Van de 9 eieren in het nest van vrouwtje VP waren er op 7 juni 3 verdwenen en op 12 juni nogmaals 3. Op 25 juni werd vrouwtje VP voor het laatst op dit nest gezien. Het ongeringde vrouwtje en het mannetje TL trokken nu samen op.

Partnerruil, de rollen omgekeerd. Op 26-27 juni probeerde vrouwtje VP haar ex-partner te verleiden door overdreven met prooien te slepen en heen en weer te vliegen naar een struikje. Het ongeringde vrouwtje was druk met verkennen van struiken en dook er vanaf de boven- en zijkant in. Op 28 juni verzamelde het mannetje TL nestmateriaal voornamelijk uit een droge sloot tot op 50 m afstand van het nieuwe nest. Ook het ongeringde vrouwtje verzamelde nestmateriaal tussen 11.30-12.00 uur. Op 28 juni werd gevochten door het mannetje TL en vrouwtje VP. Steeds weer probeerde vrouwtje VP haar ex het andere vrouwtje te lokken met voer. Het nest werd bekleed met wilgenpluis en ook 's avonds werd er aan gebouwd. Op 29 juni zat vrouwtje VP in de buurt van het afgebouwde nest en werd verjaagd door het mannetje TL. De dagen erna was er weinig activiteit en foerageerden het paar TL en het ongeringde vrouwtje vanaf het raster. Op 4 juli lagen 3 eieren in het nest en op 12 juli 4. Het ongeringde vrouwtje werd door het mannetje TL gevoerd. Op 18 juli lagen er nog 4 eieren in het nest, maar op 25 juli bleek het nest met 2 eieren te zijn verlaten.

Extensieve begrazing en voedsel doorslaggevend

In het Fochteloërveld is de laatste jaren zeer veel veranderd door omslag van intensief agrarisch gebruik naar een extensief beheer met ontwikkeling van een vrij natuurlijke begroeiing. Soorten die profiteren van deze veranderingen volgden elkaar op. Vijftien jaar terug broedde er nog weidevogels als Kievit, Wulp en Scholekster in de weilanden en akkers. Na aankoop van de gronden bestond het beheer uit extensieve begrazing, waardoor weidevogels het veld ruimden. In het licht vervuilde terrein floreerden eerst Veldleeuweriken en Graspiepers, maar na tien jaar zijn hun aantallen weer teruggevallen. Inmiddels was de oppervlakte pitrus sterk toegenomen en daarvan wisten Grasmus, Kneu, Kwartel, Kwartelkoning, Roodborsttapuit en Sprinkhaanzanger te profiteren. Anno 2008 bestaat het Fochteloërveld uit ruig grasland met bomen en struiken, waarin pitrus, berk en wilg domineren. Circa tweederde van het gebied wordt extensief door runderen begraasd. De opslag van wilg, berk en bramen zorgen voor nestelgelegenheid van Grauwe Klauwieren. Het gebied herbergt zo op het oog meer insecten (zoals mestkevers) dan voorheen, hetgeen lijkt samen te hangen met begrazing en koeienmest. Dit zijn allemaal aspecten ten faveure van de Grauwe Klauwieren. Het laat zich aanzien dat het Fochteloërveld de komende jaren nog geschikter wordt voor Grauwe Klauwieren. Het beheer werpt zijn vruchten af voor de negendoder. Maar uiteindelijk, als de vegetatie grotendeels zal verstruiken en verbossen, zullen bosvogels het stokje van de Grauwe Klauwier en de zijnen overnemen.

Herkomst klauwieren

Om er achter te komen waar “onze” Grauwe Klauwieren vandaan komen zijn in 2007 in het Fochteloërveen en elders in Nederland honderden jongen geringd door Stef van de Stichting Bargerveen. Uit deze ringgegevens blijkt dat klauwieren vaak tot ca. 15 km dispersie vertonen en dat mannetjes een grotere plaatstrouw aan hun geboortegrond hebben dan vrouwtjes. In 2007 zijn in het Fochteloërveld 9 jongen van kleurringen voorzien en hiervan is er één ter plaatse teruggezien. Stef heeft de andere jongen nergens in Drenthe terug kunnen vinden. Twee geringde Grauwe Klauwieren in ons gebied kwamen van het 12-13 km zuidelijk liggende Leggelderveld, waar beide in hetzelfde braamstruweel werden geringd. Het gaat om mannetje LF (ring aluminium/wit) in 2007 in ons gebied en in 2006 geringd als een van 6 nestjongen en om vrouwtje VP (ring aluminium-geel/niets) in 2008 in ons gebied en in 2005 geringd ook als een van 6 nestjongen. De derde terugmelding is een ringvondst in een Sperwerbraakbal (FArood) in 2008. Deze ring was op 15 juni 2007 omgelegd om een nestjong in Geelbroek onder Assen, ongeveer 15 km van het Fochteloërveen. De vierde teruggemelde vogel komt uit 2008 en is mannetje TL (ring aluminium/rood) dat een jaar eerder 400 m noordoostelijk in ons gebied was geringd als een van 4 nestjongen.

Aantallen in Drenthe en Nederland

Het aantal nestvondsten (minimaal één nestpoging) in Drenthe bedroeg in 2005-08 112, 131, 127 en 132 (Stichting Bargerveen). In het Bargerveen zijn de aantallen na jaren van vrij sterke achteruitgang nu aan het stabiliseren op ongeveer 50 paren. De laatste jaren vindt aanzienlijke toename plaats in Zuidwest- en Noord-Drenthe, vooral in extensief beheerde en veelal door runderen begraaide beekdalen met struwelen en randen van heide. Buiten het Bargerveen zijn nu de Drentse Aa en het Drents-Friese Wold nieuwe bolwerken met tientallen paren (van Dijk & Bijlsma 2007, Dijkstra & Boonstra 2008, WAD-nieuwsbrief september 2007, Stef Waasdorp). Ook elders in Drenthe (en Nederland) duiken steeds frequenter Grauwe Klauwieren op en wie weet gaat zich ook in ons gebied een bolwerkje ontwikkelen. Voor Grauwe Klauwieren vormt Drenthe het belangrijkste broedgebied binnen Nederland. De landelijke populatie lag in 2005-2007 tussen de 250 en 300 paren (van Dijk et al. 2008). Dit is inclusief territoria zonder nestvondsten en inclusief solitaire territoriale mannen, die volgens Stef in meer gebieden een territorium kunnen hebben (gehad).

Het type zomer kan effect hebben op deze ontwikkeling zo blijkt uit gegevens van Stef en Stichting Bargerveen. Het jaar 2006 was met een warme, droge zomer een zeer succesvol broedseizoen voor de Grauwe Klauwier. Het aandeel succesvolle paren was groot en de jongen waren in goede conditie. In 2007 daarentegen was het ploeteren voor de klauwieren door de natte, koele zomer. Het aandeel succesvolle paren was laag en de jongen hadden een minder goede conditie.

Foto 2. Negen-legsel op 26 mei 2008 in het Fochteloërveld (H. Feenstra).
Nest of Red-back Shrike of which both parents had characteristics of females.

Summary: Red-backed Shrikes *Lanius collurio* profits nature development in Fochteloërveld.

In 2007-08 seven nest of Red-backed Shrikes were found in the peat moors of Fochteloërveen (15 km west of Assen) and in the bordering area Fochteloërveld with nature development. Most nests were build in bushes with bramble. In total 35 eggs resulted in 29 fledged young. The parents of one nest with 9 eggs (not included in table 1) both have characteristics of females. One was ringed nearby in 2005 as a female. The ringed female often was seen breeding and regularly was fed by the other female. Their territory was visited by at last two different singing and displaying males. After a month the nest was abandoned. By then the ringed female paired with one of the visiting males and in the beginning of July their nest contained 4 eggs, but failed to produce young. Three Red-backed Shrikes observed in 2007-08 were ringed 1-3 years before as nestlings 12-15 km from de study area. In 2005-08 112-132 occupied nest were found in Drenthe with increasing numbers in the southwest and north. The relative warm and dry weather in 2006 resulted in many successful breeders, whilst the result were the opposite in the relative cool and wet 2007.

Literatuur

van den Brink H., van Dijk A., van Os B. & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe, van Gorcum, Assen.

Van Dijk A.J., Boele A., Hustings F. Koffijberg K. & Plate C. 2008. Broedvogels in Nederland in 2006. SOVON-monitoringrapport 2008/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Van Dijk A.J. & van Os B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.

Van Dijk A.J. & Bijlsma R.G. 2006. Lange-termijn veranderingen bij broedvogels in Wapserveld-Berkenheuvel. Drentse Vogels 20: 1-25.

Van Dijk, A.J. 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Dijkstra B & Boonstra S. (red) 2008. De broedvogels van de Drentsche Aa 2004-2007. rapport in eigen beheer, Assen.

Feenstra H. 2006. Vogelinventarisatie Fochteloërveen 2005. Bureau Vogelinventarisatie De Kraanvogel 2006/2, Fochtelo.

Adres:

Herman Feenstra, Fochteloërveen 10
8428 RR Fochtelo
hermanfeenstra@hetnet.nl

Stef Waasdorp
Westenessenstraat 6
7811 AW Emmen
stefwaasdorp@gmail.com

Foto 3. *Grauwe Klauwieren*
broedsel 21 juni 2008
Fochteloërveen (H. Feenstra).
Nest of Red-backed Shrike.